

Zebiniso ALLAYAROVA,
Shahrisabz davlat pedagogika instituti dotsenti, PhD
E-mail: zeboallayorova51@gmail.com

ShDPI dotsenti, falsafa fanlari doktori M.Mamatov taqrizi asosida

O'ZBEK TILINING DAVLAT TILI SIFATIDAGI TARBIVAVIY MAQOMINI OSHIRISH - MA'RIFATLI JAMIYATNI BARPO ETISHNING MUHIM TARKIBIY QISMI SIFATIDA

Annotsiya

Til inson ma'naviyatini boyituvchi, namoyon etuvchi muhim omil, milliy qadriyat hisoblandi. Xususan, davlat tilining jamiyat va davlat miqyosidagi nufuzi, unga amal qilish, qadrlash masalasi, rivojlantirish bosqichlari, ijtimoiy borliqda insonning o'z-o'zini anglash strukturasi, til va jamiyat, axloqiy tamoyillar, davlat tilining tarbiyaviy maqomini tahlil qilish globallashtirish jarayonida keng ildiz otgan davlat tiliga, milliy qadriyatlarga hurmatsizlik illatlarga qarshi kurashishda konstruktiv ahamiyat kasb etmoqda.

Kalit so'zlar: O'zbek tili, davlat tili, ma'rifatli jamiyat, ijtimoiy borliq, til va adabiyot, tilning tarbiyaviy maqomi, milliy qadriyatlar, jamiyatning ma'naviy rivojlanishi, madaniy diffuziya.

ENHANCING THE EDUCATIONAL STATUS OF THE UZBEK LANGUAGE AS THE STATE LANGUAGE – AN IMPORTANT COMPONENT OF BUILDING AN ENLIGHTENED SOCIETY

Annotation

Language is regarded as an important factor that enriches and expresses human spirituality, as well as a national value. In particular, the prestige of the state language at the societal and governmental level, issues of adhering to and respecting it, stages of its development, the structure of human self-awareness in social existence, and the analysis of the educational status of the state language play a constructive role in the process of globalization – especially in combating disrespect toward the state language and national values.

Key words: Uzbek language, state language, enlightened society, social existence, language and literature, educational status of the language, national values, spiritual development of society, cultural diffusion.

ПОВЫШЕНИЕ ВОСПИТАТЕЛЬНОГО СТАТУСА УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКА КАК ГОСУДАРСТВЕННОГО – ВАЖНАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ ПОСТРОЕНИЯ ПРОСВЕЩЁННОГО ОБЩЕСТВА

Аннотация

Язык считается важным фактором, обогащающим и выражающим духовность человека, а также национальной ценностью. В частности, престиж государственного языка в масштабе общества и государства, вопросы его соблюдения, уважения, этапы развития, структура самосознания человека в социальном бытии, а также анализ воспитательного статуса государственного языка приобретают конструктивное значение в условиях глобализации – в борьбе против неуважения к государственному языку и национальным ценностям.

Ключевые слова: Узбекский язык, государственный язык, просвещённое общество, социальное бытие, язык и литература, воспитательный статус языка, национальные ценности, духовное развитие общества, культурная диффузия.

Kirish. Dunyo ilm-fanida XXI asrga kelib til siyosati muammolarini, til va ma'naviyat, tilning jamiyat orasida tarbiyaviy maqomini ko'tarishga doir ilmiy-nazariy, amaliy o'rganishlar dolzarblashdi. Ijtimoiy hayotda davlat tilidan foydalanish, davlat tilini muhofaza qilish, uning qo'llanilishini nazorat qilish hamda "Davlat tili to'g'risida"gi qonun talablarini buzganlik uchun javobgarlikni ta'minlash masalalarini tartibga solish maqsadlarida ko'p mamlakatlarda davlat tili haqida maxsus qonunlar qabul qilinmoqda. Globallashtirish jarayonida dunyodagi millatlar, xalqlar, jamoalarning muloqotini kuzatish, taraqqiyotning tilga ta'siri, tilning rivojlanishiga ta'siri masalalarini yoritish, svilzatsiya jarayonida olamning lisoniy manzarasi ko'rinishi, yer shari aholisi o'rtasida ko'p qo'llanayotgan tillar va ularning keng qo'llanilish omillari, bilingvizm, pluralingvizmning ijobiy va salbiy xususiyatlari kabi jihatlarni falsafiy kategoriya sifatida tadqiq etish muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Til o'rganish jarayonida o'quv manbalarini to'g'ri tanlash bo'yicha tadqiqotlar ko'plab olimlar tomonidan keng yoritilgan. Krashen (1982)ning "Input Hypothesis" nazariyasiga ko'ra,

o'rganuvchilarga taqdim etiladigan materiallar ularning mavjud til darajasidan biroz murakkabroq bo'lishi zarur. Shuningdek, Richards va Rodgers (2014) ta'kidlaganidek, darsliklar tilni kommunikativ yo'nalishda o'rgatishga moslashgan bo'lishi, haqiqiy nutq vaziyatlari va zamonaviy lug'atni o'z ichiga olishi kerak.

Tadqiqot metodologiyasi. Jahon mamlakatlaridagi tilning davlat tili sifatidagi tarbiyaviy maqomini ko'tarish – jamiyatning ma'naviy taraqqiyoti masalalari doirasida tadqiqotlarini olib borgan olimlar sifatida Das Gupta, Charlz A.Fergyson, Joshua A.Fishman, Einar Haugen, Bjiirn Jernudd, Xaynts Floss, Jiff Neustupny, Kuper, Spolskiy, Joan Rubin, Gorman Tomas P(1973), Gumperz Jon J (1968), Xoll Robert A(1951), Xockett Charlz F(1958), Jernudd Byorn H(1997), Kachru Braj B(1986), Karam Frensis X(1974), Kopeliovich Shulamit(2006), Kymlicka Will, Patten Alan(2003), Labov Uilyam(1966), Markee Numa, Piers Filipp(1986), Miller Jorj A(1950), Nekvapil Jiri(2006), Neustupny Jiff V(1983), Noss Richard(1967), Vaynshteyn Brayan(1980) kabilarni e'tirof etishimiz mumkin. Ushbu olimlarning ayrimlari mavzuga doir ko'plab maqolalar nashr

etgan bo'lsa, ba'zilar til menejmenti yuzasidan o'quv qo'llanma va monografiyalar chop ettirganlar. Mazkur tadqiqotchilarning bir nechtasi til siyosati, tilni rejalashtirish, til va jamiyat muammolari borasida ham ko'plab tadqiqotlar olib borishgan. Shuningdek, jahon tilshunosligida mavzuga aloqador tadqiqotlar, Jan Baudouin de Courtenay, V.M.Jirmunskiy, B.A.Larin, V.M.Alpatov, Y.D.Desheriyev, U.Ammon, A.I.Baskakov, E.D.Polivanov, N.F.Yakovlev, A.M.Selishev, V.M.Peshkov, J.P.Yakubinskiy, L.I.Jirkov, D.V.Bubrix, N.N.Poppe, N.K.Dmitriyev, A.M.Suxotin, K.K.Yudaxin izlanishlarida mujassamlashgan.

MDH mamlakatlarida ham barkamol avlodni tarbiyalash borasida ko'plab ilmiy tadqiqotlar amalga oshirildi. Jumladan, P.I.Babochkin, A.D.Plotnikov, S.A.Bikov, L.A.Juravleva, O.I.Ivanov, I.G.Vasilyev, S.N.Ikonnikova, A.I.Kovaleva, V.A.Lukov, V.V.Nechayev, G.V.Kupriyanova, V.I.Chuprov, Y.Zubov singari Rossiya olimlari tomonidan yoshlar sotsiologiyasi va ma'naviyati, ularning etnik va estetik qarashlari hamda muxolifat mafkuralari, yoshlar siyosati amaliyoti, jamiyat ma'naviy taraqqiyotida yoshlar tashkilotlarining ijobiy va salbiy ta'siri masalalari, yoshlar orasidagi destruktiv g'oyalarning mazmuni, xususiyatlari[1] asoslab beriladi.

Jamiyat ma'naviy taraqqiyot tamoyillarining asosi bo'lgan ma'naviyat sohasi bilan bog'liq tushunchalar va atamalarni o'rganishga qaratilgan asarlar orasida O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati tomonidan tayyorlangan va 2022-yilda chop etilgan "Ma'naviyat asosiy tushunchalar lug'ati" zaruriy manbadir[2].

Davlat tilining ma'naviy, falsafiy masalalari bilan N. Shermuhammedova, A.Hamdanova, N.Bekmirzayev, A.Siddiqova, Z.Xolmonovalar shug'llangan.

O'tgan asrning 80-yillari o'rtalari va 90-yillardan boshlab xalqlarning milliy o'zlikni anglash darajasi kuchayib, til muammolariga, davlat tili masalalariga bag'ishlangan ilmiy ishlarining salmog'i oshdi. Ularda til ijtimoiy hodisa sifatida tadqiq etilib, xususan, o'zbek tili turli aspektlarda o'rganildi. Shu davrdan boshlab bir qator muhim tadqiqotlarda milliy til muammolari milliy o'z-o'zini anglash jarayonlarini tahlil etish doirasida o'z ifodasini topdi[3]

O'zbek tilshunosligida til siyosati, davlat tilining ijtimoiy, qisman tarbiyaviy maqomi masalalariga bag'ishlangan tadqiqotlarni biz N.Mahmudov, E.Begmatov, M.T.Irisqulov, H.Ne'matov, M.Mirtojiev, E.Y.Yusupov, I.Q.Qo'chqortoev, B.Karimov, A.Nurmonov, Q.Xonazarov, M.Zokirov, Sh.Usmonova, Z.Ochilova singari olim va olimalarning ishlarida ko'rishimiz mumkin.

Davlat tili sifatida o'zbek tilining tarbiyaviy maqomini oshirish jamiyatning ma'naviy rivojlanishining omilidir.

O'zbek tili davlat tili sifatida jamiyatning ma'naviy va madaniy rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Uning maqomi nafaqat milliy o'ziga xoslikni saqlash va rivojlantirishga ta'sir qiladi, balki jamiyatda axloqiy qadriyatlar va ma'naviy yo'nalishlarni shakllantirish, tarbiyalash uchun muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

1. Ta'lim jarayonida davlat tilining ahamiyati

Hukumat tomonidan O'zbek tilining davlat tili sifatida belgilanishi uning millat birligi, mamlakat ichidagi turli etnik va madaniy guruhlarining integratsiyasi uchun asos sifatida ahamiyatini tan olishni anglatadi. Til nafaqat aloqa vositasi, balki dunyoni idrok etishga, madaniy an'analar, axloqiy me'yorlar va qadriyatlarini uzatishga ta'sir qiluvchi muhim omildir. Til orqali yosh avlodni tarbiyalash, bilim, tarixiy tajriba va madaniy merosni uzatish amalga oshiriladi.

O'zbekistondagi ta'lim tizimi o'zbek tilini ta'limning asosiy vositasi sifatida rivojlantirishga faol yo'naltirilgan bo'lib, bu milliy o'zlikni anglashni shakllantirishga yordam

beradi. Ta'lim va ta'lim jarayonlarida ona tilidan foydalanish ma'naviy rivojlanishning muhim tarkibiy qismi bo'lgan madaniyat va tarixni chuqurroq tushunishga yordam beradi.

2. Tilning milliy o'ziga xoslik va o'z-o'zini anglashga ta'siri

O'zbek tilini qo'llab-quvvatlash va rivojlantirish fuqarolarda o'z madaniyati va urf-odatlarini bilan faxrlanish tuyg'usini yaratib, milliy o'ziga xoslikni mustahkamlashga xizmat qilmoqda. Vatandarparvarlik, ona urf-odatlarini va tarixiga hurmatni tarbiyalash tilni ijtimoiy va madaniy hayotning muhim elementi sifatida barkamol va har tomonlama ishlatmasdan mumkin emas.

Bundan tashqari, tilning tarbiyaviy maqomini oshirish birlik tuyg'usini rivojlantirishga, O'zbekistonning turli mintaqalari va xalqlari o'rtasida yaxshi tushunish va o'zaro munosabatlarni rivojlantirishga, shuningdek, til orqali o'tadigan milliy an'ana va qadriyatlarini mustahkamlashga xizmat qiladi.

3. Til ma'naviy tarbiya vositasi sifatida

Til madaniy va axloqiy qadriyatlarini yetkazish uchun asos bo'lib, ma'naviy sohada ta'limning muhim vositasi bo'lib xizmat qiladi. O'zbek tiliga singib ketgan qo'shiqlar, she'riyat, folklor, an'anaviy iboralar va so'zlar asrlar davomida ajdodlardan avlodlarga o'tishi uchun muhim kanal bo'lib kelgan. Ular nafaqat aloqa vositasi bo'lib xizmat qiladi, balki kattalarga hurmat, Vatanga muhabbat, mehnatsevarlik, adolat kabi ma'naviy qadriyatlarini shakllantiradi.

O'zbekistondagi zamonaviy ta'lim va tarbiya dasturlari maktab o'quv dasturiga o'zbek tilidagi adabiyot asarlarini joriy etishga tobora ko'proq e'tibor qaratmoqda, bu esa yosh avlodning ma'naviy va axloqiy yo'nalishlarini mustahkamlashga xizmat qilmoqda. Bunga klassik va zamonaviy adabiyot, san'at va folklorning o'rganish, shuningdek, mamlakat falsafasi va tarixi bilan tanishish kiradi.

4. Tilning jamiyatdagi ijtimoiy roli

O'zbek tilining davlat tili maqomini mustahkamlash yanada uyg'un jamiyat yaratishga yordam beradi. Ijtimoiy va davlat hayotida ona tilning ahamiyatini oshirish turli yosh va ijtimoiy guruhlar fuqarolari o'rtasida ijtimoiy birdamlik va o'zaro munosabatlarni rivojlantirishga yordam beradi. Bu sizga ijtimoiy integratsiya, ijtimoiy qadriyatlar va me'yorlarni shakllantirish imkoniyatlarini kengaytirishga imkon beradi.

Tahlil va natijalar. Ommaviy axborot vositalarida, san'atda va ommaviy nutqda tildan faol foydalanish fuqarolarning yuqori muloqot madaniyatini tarbiyalashga yordam beradi, turli nuqtai nazarlarga hurmatni shakllantirishga va umuman jamiyat birligini mustahkamlashga yordam beradi.

O'zbek tilining davlat tili sifatida tarbiyaviy maqomini oshirish jamiyatning ma'naviy rivojlanishi uchun katta ahamiyatga ega. Bu milliy o'ziga xoslikni mustahkamlashga, vatanparvarlikni tarbiyalashga, madaniy va axloqiy an'analarni saqlashga yordam beradi. Til nafaqat aloqa vositasi bo'lib xizmat qiladi, balki jamiyatda ma'naviyat, axloq va ijtimoiy uyg'unlikni rivojlantirishga qaratilgan qadriyatlar tizimini shakllantirish uchun muhim vositadir.

Madaniy diffuziya. Bir jamiyatda paydo bo'lgan kashfiyotlar, ixtirolar va g'oyalar ko'pincha boshqalarga tarqaladi. Bugungi kunda boshqa jamiyatlarining ta'siri mavjud bo'lmagan jamiyatlar juda ham kam. Madaniy diffuziya odatda jamiyatning boshqa tizimlariga qaraganda til tizimida tezroq namoyon bo'ladi. Til o'zgarishlarining asosiy ishtirokchilari bo'lib xizmat qiladigan ikki tillilar o'zlarining bir tillaridan ikkinchisiga elementlarni kiritadilar va ular bilan aloqada bo'lgan ikkinchi tilning bir tili so'zlovchilariga ta'sir qiladilar. Mustamlakachi davlatlar tomonidan Janubiy Amerika, Afrika, Osiyo va Okeaniyada amalga oshirilgan keskin iqtisodiy,

siyosiy va madaniy o'zgarishlar mazkur omilning yaqqol namunasidir.

5. Mafkuralar. texnologiyadan kam bo'lmagan g'oyalar, e'tiqodlar va mafkuralar bir jamiyatdan ikkinchisiga tarqalishi mumkin. Yangi g'oyalar yoki qadriyatlar eskilariga zid bo'lsa, ularni mavjud qarashlar bilan uyg'unlashtirishga urinishlar natijasida o'zgarishlar bo'lishi mumkin. Marks ta'kidlaganidek, mafkuralar ijtimoiy mahsulot bo'lsa-da, Veber va Dyurkgeym qayd etganidek, mafkuralarning o'zi ijtimoiy o'zgarishlarga hissa qo'shishi mumkinligiga shubha yo'q. Qadriyatlar va mafkuralar jamiyatdan jamiyatga yoki jamiyat ichidagi kichik guruhdan kichik guruhga tarqalishi mumkin. XVII asrda Frantsiyada tinchlik, tartib va madaniyatga bo'lgan intilishning kuchayishi Fransiya Akademiyasi tomonidan ilgari surilgan tilshunoslik g'oyalari gullab-yashnashi uchun zamin tayyorlashga yordam berdi.

6. Qaror qabul qilish. Qaysidir ma'noda, barcha ijtimoiy o'zgarishlar qarorlardan kelib chiqadi. Rahbarlarning qarorlari ko'pincha ijtimoiy o'zgarishlarning hal qiluvchi omillari sifatida ta'kidlanadi. Tarixning "buyuk odam" nazariyasi ba'zi tarixchilar tomonidan qabul qilingan bo'lsa-da, ko'pchilik sotsiologlar tomonidan rad etiladi. Ular tarix shaxslarini emas, balki tarixni shaxslar yaratadi, deb ta'kidlaydilar. Ijtimoiy o'zgarishlarning hayotiy manbasini tashkil etuvchi qarorlar jamiyatni isloh qilish yoki inqilob qilishga intiladigan jamoaviy xatti-harakatlar va ijtimoiy o'zgarishlarni amalga oshirishga qaratilgan siyosatni belgilaydigan ijtimoiy idoralar va institutlarning harakatlaridir.

Umuman olganda, ijtimoiy o'zgarishlarga olib keluvchi omillar juda ko'p. ularning ijtimoiy o'zgarishlardagi ahamiyatini belgilash murakkab. Har bir holatda, o'zgarish mexanizmlarini tushunish uchun intellektual qiyinchilik va o'zgarishlarni nazorat qilish, yo'naltirish muammolari mavjud[4]. Ushbu muammolar bugungi kunda barcha ijtimoiy fanlarda, shu jumladan til siyosatida ham mavjud. Ijtimoiy o'zgarishlarning ko'plab nazariyalari taklif qilingan, ammo hech biri umume'tirof etilgan emas. Muvaffaqiyatli ijtimoiy o'zgarishlar nazariyasini yaratishdagi muammolar ikki jihat bilan bog'liq[5]: a) o'zgarishlarni tushunish uchun barqarorlikni, status-kvo tuzilishini tushunish kerak. b) o'zgarishlarga turkii beruvchi omillar ko'p, murakkab va o'zaro bog'liqdir. Tegishli omillar, ularning o'zgarishlarga mustaqil va jamoaviy ta'sir darajasini aniqlash juda qiyin vazifadir.

Quyida biz ijtimoiy o'zgarishlar bilan shug'ullanadigan va til siyosatida dolzarblik kasb etadigan evolyutsion, tsiklik, funksional, ziddiyat va qaramlik nazariyalarini qisqacha tavsiflaymiz.

Uchinchi dunyo mamlakatlarida tillar yetarli darajada taraqqiy etmaganligi uchun har qanday holatda ham xalqaro tillarga ehtiyoj seziladi. Ammo mazkur hududlarga kirib kelgan xalqaro til ijobiy va salbiy holatlarning yuzaga kelishiga turkii berishi mumkin. Ijobiy holatlarda xalqaro til uchinchi dunyo mamlakati aholisini jahon bilan integratsiyalashuviga, ilm-fan taraqqiy etishiga, mazkur til orqali o'z ona tili jozibadorligini ham oshirishga bo'lgan harakatlarga turkii berishi, salbiy jihatdan esa, ushbu o'lkalardagi mahalliy tillarning nufuzi pasayishi, mazkur mamlakat yosh avlodlarining rivojlangan mamlakatlariga intilishi kuchayishi kabi oqibatlariga olib kelishi mumkin. Bu jihatlar esa mazkur o'lkadagi til siyosatini murakkab holatga olib kelishi mumkin.

Weston ta'kidlaydiki, sotsiologlar ijtimoiy o'zgarishlarning yagona umumiy nazariyasini izlashdan uzoqlashdi va jamiyatning muayyan qatlamlariga taalluqli bo'lgan kichikroq nazariyalarni qurishni boshladilar[6]. Til siyosati nazariyasini ishlab chiqish mumkinmi? Til siyosati nazariyasi bizga tilni boshqarish g'oyalari, maqsadlarga erishish uchun tanlangan vositalarni va amalga oshirish me'zonlarini shakllantirishga

imkon beradi. Boshqacha qilib aytganda, biz til borasida ma'lum bir maqom, korpus va marketing maqsadlarini belgilash va muayyan vositalarni tanlash uchun motivatsiyaga ega bo'lamiz. Til siyosati ko'plab iqtisodiy, mafkuraviy, siyosiy omillar bilan bog'liq murakkab jarayon. Shuningdek, bu turli xil maqomlarga yo'naltirilganligi uchun erishish murakkab bo'lgan holatdek tuyuladi. "Til jamiyatning asosiy institutidir. Chunki u nafaqat shaxs hayotidagi birinchi institut, balki boshqa barcha institutlar uning tartibga soluvchi vositalari asosida qurilgan"[7]. Til siyosati jamiyatni boshqarishdir. Shunday qilib, til siyosatining qoniqarli nazariyasi ijtimoiy o'zgarishlarning mukammal nazariyasini talab qilmoqda.

Davlat tilining ijtimoiylashuv jarayonlarini tartibga solishda qonun hujjatlarining rolini ham alohida qayd etishimiz lozim. Muayyan mamlakatda davlat tili qabul qilinarkan, mazkur tilning har tomonlama ravnaqi uchun hokimiyat turli me'yoriy hujjatlarni tasdiqlaydi va ushbu qonun hujjatlari orqali rasmiy tilning har tomonlama taraqqiyoti uchun imkon yaratadi. Shu bilan bir qatorda qabul qilinajak qonun hujjatlari til siyosatini amalga oshirishga qaratiladi va mazkur normalar til siyosatining asosini tashkil etadi.

Har qanday til davlat tili maqomini olgach, siyosiy nufuzi oshadi. Davlat hujjatlarining shu tilda olib borilishi til mentalitetini saqlaydi. Quyida o'zbek tili siyosatining huquqiy asoslari, til siyosati tashkillashtirilishi, amaliyotiga qaratilgan qonun hujjatlarining o'rni va ahamiyatiga e'tibor qaratamiz.

Bosh Qomusimizning 4-moddasida "O'zbekiston Respublikasining davlat tili o'zbek tili"[8] ekanligi belgilab qo'yilganligi ona tilimizning huquqiy mustahkamligini ta'minladi va rasmiy til sifatidagi o'rni, ahamiyatini yuksaltirdi. Keyinroq yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasining "Davlat tili haqida"gi Qonuni qabul qilindi. Mazkur hujjatlar davlat tili siyosatining asosi bo'lib xizmat qildi. O'zbekiston o'z mustaqilligini qo'lga kiritgach, o'zbek tilining qonuniy himoyasini mustahkamlab, maqomini tikladi va yuksaltirishga alohida e'tibor qaratdi. Ta'kidlash joizki, O'zbek tilining rasmiy maqomi 1989-yilda qonun orqali belgilab qo'yilgan bo'lsa-da, mazkur qonun hujjatining ayrim qismlari istiqlolni qo'lga kiritgan, rasmiy tilini belgilagan mamlakat til siyosatini amalga oshirish uchun yetarlicha asos bo'la olmas edi. Shunday bo'lsada ushbu qonun 6 yil davomida davlat til siyosatini amalga oshirishning asosi bo'lib xizmat qildi. Eng ajablanarlisi esa davlat ishlarida ikki til teng maqomda qo'llandi. Keyinchalik, o'zbek tili siyosatini yuqori sur'atda shakllantirish uchun yangi davlat tili qonuniga ehtiyoj yuzaga keldi. Buning natijasida 1995-yil 21-dekabrda davlat tili haqidagi qonun yangi tahrirda zamon talablari asosida tahrirlanib qayta qabul qilindi. Yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasining "Davlat tili haqida"gi Qonuni[9] 24 moddadan iborat bo'ldi. Bir qator o'zgarishlar kiritilgan qonun o'zbek tilining rivoji va til siyosatining yangi sur'atda taraqqiy etishiga yo'l ochdi.

Respublikamizda ham davlat tilining ilmiy tadqiqi, taraqqiyoti borasida qator qonun hujjatlari qabul qilindi va menejerezatsiyasi olib borilmoqda. Shu kungacha davlat tili ilmiy tadqiqi va taraqqiyoti borasida quyidagi me'yoriy asoslar qabul qilingan va hozirgi kunda til taraqqiyoti va ilmiy tadqiqi shu qonunlarga ko'ra menejerezatsiya qilinmoqda. 2016-yil 13-maydagi "Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universitetini tashkil etish to'g'risida"[10] gi Farmoni, 2020-yil 11-martdagi O'zR VMning "O'zbek tili va adabiyoti bo'yicha fundamental va amaliy tadqiqotlar samaradorligini yana-da oshirish chora-tadbirlari to'g'risida" [11] gi Qarori qabul qilindi. Mazkur qonun hujjatlarida o'zbek tili ilmiy tadqiqining ustuvor jihatlarini belgilab berildi. Xususan, qarorning 1-bandi bilan O'zR FA O'zbek tili, adabiyoti va folklori instituti tuzilmasida sotsiologiya bo'limini tashkil etish to'g'risida me'yor belgilangan, endilikda jamiyat va til, til

hodalari zamonaviy jamiyat muammolari bilan hamohanglikda o'rganiladi. Bunday yondashuv til va jamiyat masalalarini zamon bilan bog'liq holda yoritish demakdir. Bu esa jamiyatdagi lingvistik muhitni real voqelikda tadqiq qilish va baholash imkonini beradi.

Mamlakatimizda til taraqqiyoti bilan bog'liq quyidagi qonun hujjatlari ham davlat tili siyosatida til amaliyoti masalalarini tartibga solish yo'lida qabul qilingan qonun hujjatlari sirasida qaralishi mumkin. 2019-yil 21-oktabrda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeyini tubdan oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"[12] gi Farmoni imzolandi. Maskur farmon orqali til boshqaruvida yangi tuzilmalar shakllantirildi va tilning amaliy masalalaridan ayrimlari nazorati manashu tuzilmalar zimmasiga yuklandi.

O'zbek tilining nufuzi nafaqat mamlakat doirasida balki, jahonda ham yuksalishi, o'zbek xalqining tiliga nisbatan munosabatini aks ettiradi. Bu jihatlarni yetarlicha anglagan hukumat vakillari davlat tilini har tomonlama yuksaltirishga qaratilgan qonunlarni qabul qilishda davom etmoqdalar. Manashunday qonun hujjatlaridan biri O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 20-oktabrdagi "Mamlakatimizda o'zbek tilini yana-da rivojlantirish va til siyosatini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"[13] gi Farmoni hisoblanadi.

Til siyosatida ko'plab qonun hujjatlari qabul qilinganiga qaramay til siyosatida yetarlicha samaradorlik kasb

etilmayotganligining bir qator omillari mavjud bo'lib, ular quyidagilar:

Til siyosatini muvofiqlashtiruvchi yagona tashkilotning mavjud emasligi;

Hukumatda til siyosatini belgilovchi qonunlar borasida yakkilik bo'lsada, til siyosatida belgilangan me'yorlar amaliyotida tarqoqlik mavjudligi;

O'zbek tilining ilmiy tadqiqida davlat tili me'yorlarini belgilashga asos bo'ladigan, mutaxassislar tomonidan yuksak baholangan fundamental tadqiqotning mavjud emasligi. Jumladan: fonetika, orfoepiya, grafika;

Til taraqqiyoti yo'lida yo'naltirilgan iqtisodiy sarmoyalarning to'g'ri taqsimlanmayotgani yoki yetarlicha ajratilmayotganligi. Jumladan: Prezident farmoniga ko'ra 2019-yil davlat tilini rivojlantirish departamenti tashkil etildi va 2022-yil dekabr oyida ushbu tuzilma tugatildi. Mazkur tuzilmaning 3 yillik faoliyati davomida o'zbek tili taraqqiyotida jiddiy o'zgarish sezilmaganiga qaraganda ushbu tuzilmaning faoliyati samarasiz yakunlangan(2023-yil qayta tashkil etildi);

Xulosa. Davlat tili sifatida o'zbek tilining tarbiyaviy va ijtimoiy maqomi jamiyatning ma'naviy rivojlanishida, milliy o'ziga xoslikni mustahkamlash, axloqiy qadriyatlarini shakllantirish va ijtimoiy uyg'unlikni ta'minlashda katta ahamiyatga ega. Til siyosati, qonuniy tartibga solish va ilmiy tadqiqotlar tilning rivoji va jamiyat hayotidagi rolini mustahkamlash uchun zarur shart-sharoitlarni yaratadi.

ADABIYOTLAR

1. Бабочкин П.И., Плотников А.Д. Положение молодой семье в Российской Федерации, 2001 год (По итогам социологического исследования "Положение молодой семье в Российской Федерации в 2001 году"). – М.: 2002;
2. Быков С.А. Наркомания среди молодежи как показатель дезадаптированности//Социс., 2000 год. №4; Журавлева Л.А.Фактори и условия наркотизация молодежи// Социс., 2000 г. №6;
3. Иванов О.И.Васильев И.Г. Динамика социальной напряженности в отношениях молодежи и общества (основные положения социальный исследования)//Регион: Политика.Экономика.Социология. 2000.№1- 2; Иконникова С.Н. Молодежь как социальная категория –М., 1970;
4. Ковалева А.И., Луков Б.А.Социология молодежи: теоритические вопросы. -М.: Социум, 1999; Нехаев В.В. Государственная служба по делам молодежи: возникновение, структура, направления деятельности (Историко-правовой аспект). – Тула, 2000; Чупров В.И., Зубов Ю.А. Молодежь в общественном воспроизводстве, проблемы и перспективы. – М., 2000.
5. Маънавият асосий тушунчалар луғати. –Т.: Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти нашриёти, 2022. – 816 б.
6. Атамуратов С. Национальное самосознание и интернациональное шенитанис. – Т.: Узбекистан, 1991; Ачилдиев А. С. Диалектика национального самосознания и национальной культуры. – Т.: 1997 ва б.
7. Berger, Peter L. and Brigitte Berger. 1976. Sociology: a biographical approach. Revised edition. Harmondsworth: Penguin Books.
8. Robertson, Ian. 1981. Sociology. Second edition. New York: Worth.
9. Weston, Louise. 1977. The Study of Society. Second edition. Guilford: The Dushkin Publishing Group.
10. Berger, Peter L. and Brigitte Berger. 1976. Sociology: a biographical approach. Revised edition. Harmondsworth: Penguin Books. P. 336
11. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: Adolat, 1992. – B. 4.
12. "O'zbekiston Respublikasining Davlat tili haqida"gi Qonuniga o'zgartirishlar va qo'shimchalar kiritish to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasining Qonuni. 1995-yil 21-dekabr. <https://lex.uz/uz/docs/121051?query=o%27zbek%20tili%20davlat%20tili>
13. "Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат о'zbek тили ва адабиёти университетини ташкил этиш то'g'risida"ги O'zbekiston Respublikasi Президентининг Фармони. 13.05.2016. <https://lex.uz/docs/2959330>
14. "O'zbek tili va adabiyoti bo'yicha fundamental va amaliy tadqiqotlar samaradorligini yana-da oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi O'zR VMning Qarori. 2020-yil 11-mart. <https://lex.uz/uz/docs/-4759743?query=o%27zbek%20tili%20davlat%20tili>
15. "O'zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeyini tubdan oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. 2019-yil 21-oktabr. <https://lex.uz/uz/docs/-4561730?query=o%27zbek%20tili%20davlat%20tili>
16. "Mamlakatimizda o'zbek tilini yana-da rivojlantirish va til siyosatini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. 2020-yil 20-oktabr. PF-6084-son. <https://lex.uz/docs/-5058351>